

Jan Gwiadomorski

FORMY TESTAMENTU

Testament jest aktem prawnym formalnym, jest ważny tylko wtedy, jeśli zostanie sporządzony w jednej z przewidzianych przez ustawę form. Ważność testamentu uzależniona jest od sporządzenia go w przepisanej przez ustawę formie z kilku powodów. Po pierwsze chodzi o to, aby skłonić spadkodawcę do dojrzałego rozważenia doniosłości kroku, który chce przedsięwziąć i treści testamentu, który zamierza sporządzić. Po wtóre, wymaganie zachowania określonej formy wprowadzone zostało w celu ułatwienia zbadania, czy spadkodawca miał wolę testowania, tzn. świadomość, że podjęte przez niego zachowanie się stanowi akt sporządzenia testamentu, oraz czy miał wolę sporządzenia testamentu o danej treści przez podjęcie tego właśnie zachowania się. Stwierdzenie tego może natrafić niejednokrotnie na poważne trudności. Przepisy o formie testamentu ułatwiają w dużej mierze ustalenie, czy w konkretnym przypadku mamy rzeczywiście do czynienia z testamentem, czy tylko z jego projektem, z wynurzeniami spadkodawcy co do zamiaru sporządzenia testamentu w przyszłości, a może tylko z rozważaniami, jakby miał wyglądać przyszły testament, z wzięciem pod uwagę jednej z kilku możliwych ewentualności. Przepisy o formie testamentu utrudniają podsuniecie spadkodawcy przygotowanej przez inne osoby gotowej treści testamentu i uzyskanie od spadkodawcy, często człowieka w podeszłym wieku, niejednokrotnie ciężko chorego, za pomocą perswazji, a może i presji, zgody na podsuniętą mu treść testamentu, wyrażonej „na odczepne” przez znuzonego spadkodawcę. Trudności stwierdzenia, czy spadkodawca miał wolę testowania w podanym poprzednio znaczeniu, będą zwykle tym mniejsze, w im trudniejszej, bardziej uroczystej formie testament został sporządzony. Wreszcie, po trzecie, konieczność zachowania przy testowaniu określonej formy wprowadzona została w celu ułatwienia dowodu sporządzenia, autentyczności i treści testamentu oraz w celu utrudnienia podsunieć testamentów sfalszowanych i zapobieżeniu ujemnym skutkom ukrycia, zniszczenia lub zaginięcia testamentów prawdziwych¹.

Te cele przepisów o formie testamentu powodują, że przepisy te — przepisy *iuris cogentis* — muszą być dokładnie przestrzegane². Jest tak również dlatego, że problem ważności testamentu i powstanie objętych nim skutków prawnych staje się aktualne dopiero po śmierci spadkodawcy, kiedy uzyskanie od niego wyjaśnień — inaczej niż przy czynnościach prawnych między żyjącymi — nie jest już możliwe. Także z tego powodu do przepisów o formie testamentu nie należy stosować wykładni liberalnej.

Zwolennicy stosowania takiej liberalnej wykładni przepisów o formie

¹ Orzeczenie SN z dnia 13.IX.1955 r., II CR 800/55, PiP z 1957 r., z. 4-5, s. 991.

² Orzeczenie z dn. 20.IV.1950 r., Wa C 382/59, NP z 1950 r., nr 10, s. 77; z dn. 6.II.1951 r., ŁC 1779/50, Zb. Orz. z 1951 r., poz. 84, s. 347, poz. 4; z dn. 30.IV.1953 r., C 296/53, NP z 1952 r., nr 12, s. 94. Por. natomiast bardzo ogólne i ostrożne wywody K. Przybyłowskiego w głosie do orzeczenia SN z dn. 19.XI.1960 r., 2 CR 895/60, OSPiKA z 1963 r., poz. 34.

testamentu argumentują zwykle, że wykładnia ścisła tych przepisów pozostaje w sprzeczności z przejawiającymi się w innych przepisach księgi czwartej k.c. dążeniem do jak najpełniejszego urzeczywistnienia woli spadkodawcy (por. np. art. 945, 948 k.c.). Przepisy o formie testamentu w wielu przypadkach udaremniają — tak by się przynajmniej na pierwszy rzut oka zdawało — realizację prawdziwych zamiarów spadkodawcy.

Zastrzeżenia te nie są — moim zdaniem — uzasadnione. Ustawodawca, który chce w tworzonej przez siebie ustawie przeprowadzić zasadę, że wola osoby, sporządzającej jakąś czynność prawną (np. testament), powinna być w jak najpełniejszej mierze zrealizowana, musi przede wszystkim starać się o gwarancję, aby respektowana była tylko prawdziwa wola osoby, sporządzającej czynność prawną. Właśnie przepisy o formie testamentu dają wprawdzie niezupełną, ale znaczną gwarancję, iż testament zawiera prawdziwą wolę spadkodawcy i że tylko prawdziwa wola spadkodawcy będzie urzeczywistniona. W tym stanie rzeczy spostrzeżenie, że przepisy o formie testamentu mogą niekiedy doprowadzić do nieważności testamentu, odpowiadającego prawdziwej woli spadkodawcy, nie może przemawiać przeciwko ścisłej wykładni przepisów o formie testamentu, tym bardziej że w mocy spadkodawcy leży zapewnienie sobie — przez przestrzeganie przepisów o formie testamentu — realizacji swej woli.

Doniosłość przepisów o formie testamentu i konieczność ich ścisłego przestrzegania wynika jasno z art. 958 k.c., w którym powiedziano, że testament sporządzony z naruszeniem przepisów o formie testamentu, tzn. z naruszeniem któregośkolwiek z przepisów o formie testamentu, jest nieważny, chyba że przepisy te stanowią inaczej, tzn. że w tym czy innym przepisie, wprowadzającym pewne wymaganie formalne, zaznaczono, że nieprzestrzeżenie tego wymagania nie pociąga za sobą nieważności testamentu (por. np. art. 949 § 2, art. 950 § 2 zd. 3 k.c.)³. W braku wprowadzenia takiego wyjątku obowiązuje zasada, że w razie niezachowania któregośkolwiek z przepisów o formie testamentu, testament jest nieważny. Toteż liberalnej wykładni przepisów o formie testamentu nie da się — moim zdaniem — pogodzić z wyraźnym przepisem art. 958 k.c.

Z drugiej strony to także jest jasne, że niezachowanie określonej formy testamentu, w której spadkodawca chciał testować, nie pociąga za sobą nieważności testamentu, jeżeli tylko zachowano inną formę testamentu, którą w danym przypadku też można było zastosować⁴, chyba że

³ Orzeczenie z dn. 25.IV.1950 r., ŁC 314/50, PiP z 1951 r., z. 3, s. 555 z głosem K. Przybyłowskiego.

⁴ Tak samo orzeczenia SN z dn. 5.VI.1951 r., C 654/50, Zb. Orz. z 1953 r., poz. 10, PiP z 1951 r., z. 11, s. 805; z dn. 22.XII.1951 r., C 1325/51, Zb. Orz. z 1952 r., poz. 84; z dn. 30.IX.1954 r., I CR 1026/54, NP z 1955 r., nr 12, s. 110; z dn. 31.V.1960 r., 2 CR 539/60, OSN z 1961 r., poz. 55, OSPIKA z 1961 r., poz. 276, z głosem K. Przybyłowskiego; z dn. 21.X.1961 r., 4 CR 644/61, OSN z 1962 r., poz. 145; orzeczenie SW w Rzeszowie z dn. 22.VIII.1957 r., III CR 646/57, OSPIKA z 1958 r., poz. 155.

S. Breyer w odpowiedzi na pytanie prawne, NP z 1955 r., nr 6, s. 82, wyraża zapatrywanie, że niezachowanie pewnych formalności przepisanych dla testamentów allograficznych „(...) nie powoduje bezwzględnej nieważności testamentu. Traci on tylko ważność jako testament publiczny, mimo to jednak może on pod pewnymi warunkami (...) utrzymać się jako testament prywatny, tzn. szczególnie”. Używanie tej (nieściślej) terminologii nie wydaje mi się wskazane, bo może łatwo doprowadzić do zamieszania.

spadkodawca chciał sporządzić testament tylko i jedynie w wybranej przez siebie formie.

Kodeks cywilny dzieli testamenty, z punktu widzenia form testamentowych, na testamenty zwykłe (art. 945—951 k.c.) i testamenty szczególne (art. 952—954 k.c.). Testamenty zwykłe mogą być sporządzone zawsze, testamenty szczególne tylko w razie istnienia szczególnych okoliczności, przy czym czas mocy prawnej testamentu szczególnego jest w zasadzie ograniczony (art. 955 k.c.).

Testament może zawierać rozrządzenia tylko jednego spadkodawcy (art. 942 k.c.).⁵ Od tej zasady nie ma w prawie polskim żadnych wyjątków. Także i małżonkowie nie mogą wspólnie testować. Testament sporządzony przez dwie osoby wspólnie jest zawsze nieważny.⁶

1. Testamenty zwykłe

Kodeks cywilny zna trzy testamenty zwykłe: testament holograficzny (art. 949 k.c.), testament notarialny (art. 950 k.c.) oraz testament allograficzny (art. 951 k.c.).

I. Testament holograficzny polega na tym, że spadkodawca napisze go (w dowolnym języku) w całości pismem ręcznym (a nie na maszynie), podpisze go i zaopatrzy datą (art. 949 § 1 k.c.). Za datę uważać należy podanie dnia, miesiąca i roku sporządzenia testamentu⁷. Jest to najprostsza forma testamentu i właśnie dla swej prostoty bardzo rozpowszechniona. Jej zaletami są taniść, możliwość sporządzenia, zmiany i odwołania testamentu w każdej chwili, zbędność współudziału innych osób (świadców) czy czynników urzędowych (np. notariusza), możliwość zachowania treści, a nawet faktu sporządzenia testamentu, w zupełnej tajemnicy. Wadą testamentu holograficznego — właśnie ze względu na to, że o jego sporządzeniu może beneficjant nie wiedzieć — jest łatwa mo-

⁵ K. Przybyłowski: Niedopuszczalność wspólnych testamentów, Stud. Cyw. IV, s. 3 i nast.

W sprawie rozstrzygniętej orzeczeniem SN z dn. 13.I.1956 r., 4 CR 20/56, OSN z 1957 r., poz. 75, było rzeczą wątpliwą, czy chodziło o testament wspólny, czy też o testament tylko jednej osoby. Natomiast w sprawie, której dotyczy orzeczenie SN z dn. 21.VII.1951 r., C 691/61, PłP z 1952 r., z. 1, s. 145, sporny dokument był umową a nie testamentem. Oba powołane orzeczenia budzą zastrzeżenia.

⁶ Moim zdaniem nie trafnie, orzeczenie SN z dn. 31.V.1960 r., 2 CR 539/60, OSN z 1961 r., poz. 55, OSPiKA z 1961 r., poz. 276 — z głosem K. Przybyłowskiego, w którym wyrażone poglądy, że testament allograficzny, podpadający pod zakaz sporządzania testamentów wspólnych, jeśli może być zakwalifikowany jako testament ustny, może być uznany za dwa testamenty samodzielne i utrzymany w mocy. Pogląd ten oparty jest na bardzo rozpowszechnionym zapatrywaniu, że o testamencie wspólnym można mówić tylko wtedy, gdy dwa oświadczenia dwóch spadkodawców złączone są w tym samym dokumencie. Stąd wyprowadza się wniosek, że testament ustny nigdy nie może być uważany za testament wspólny. Zapatrywanie to nie może być, moim zdaniem, zwłaszcza obecnie (por. art. 952 § 2 k.c.) — uznane za trafne.

W orzeczeniu powyższym powiedziano także, że ustawa nie wyłącza możliwości sporządzenia dwóch testamentów samodzielnych o treści korespektywnej. Pogląd ten w tak ogólnym ujęciu budzi zastrzeżenia także i ze względu na zakaz dodawania warunków i terminów przy powoływaniu spadkobiercy (por. obecnie art. 962 k.c.).

⁷ Z czego nie wynika, by data na testamencie musiała być podana w sposób kalendrzowy. Wystarczy także podanie daty opisowej, np. w „siedemdziesiąt rocznicę moich urodzin”, „w przeddzień udania się na klinikę w celu poddania się operacji”, „w pierwszy dzień Świąt Bożego Narodzenia, po szczęśliwym przebyciu ciężkiej choroby”.

żliwość jego ukrycia lub zniszczenia przez osobę, dla której treść testamentu jest niekorzystna albo przez osobę, która chce się zemścić lub z innego powodu wyrządzić szkodę tym, którzy na podstawie testamentu holograficznego otrzymać mają korzyści majątkowe.

Pomimo swej prostoty, forma testamentu holograficznego wywołuje szereg wątpliwości.

Przy rozstrzygnięciu wątpliwości odnoszących się do podpisu i daty trzeba pamiętać, że zarówno podpis, jak i data są przy testamencie holograficznym istotnymi przesłankami jego ważności także i dlatego, że ich umieszczenie przez spadkodawcę na testamencie pozwala z dużym prawdopodobieństwem wnioskować, iż spadkodawca akt zakończył, a sporządzając go miał wolę testowania.

Podpis spadkodawcy musi zawierać co najmniej jego nazwisko⁸, powinien także w zasadzie obejmować imię lub przynajmniej początkową literę imienia spadkodawcy. Testament podpisany tylko imieniem spadkodawcy jest nieważny. Przyjęcie zapatrywania przeciwnego byłoby połączone ze szczególnym niebezpieczeństwem uznania za ważny testament pisma, sporządzonego przez spadkodawcę bez woli testowania. Podpis spadkodawcy nie musi być całkiem wyraźny, ale musi tak wyglądać, aby mógł być uważany jeszcze za podpis, a nie tylko za znak ręczny czy skrót podpisu (parafa). Podpis spadkodawcy musi być zamieszczony pod treścią testamentu. Rozrządzenia zamieszczone pod podpisem są nieważne; jednak nieważność rozrządzeń zamieszczonych pod podpisem nie pociąga za sobą nieważności rozrządzeń pozostałych, chyba że przypuszczać należy, iż bez rozrządzeń, zamieszczonych pod podpisem, spadkodawca nie byłby napisał rozrządzeń, zamieszczonych nad podpisem (art. 58 § 3 k.c.).

Data podana w testamencie holograficznym nie musi podawać miejscowości, w której testament został sporządzony. W zasadzie data napisana przez spadkodawcę powinna być datą prawdziwą. Na pytanie, jakie skutki wynikają z tego, że data napisana przez spadkodawcę nie jest zgodna z rzeczywistością, nie można udzielić jednolitej odpowiedzi. Moim zdaniem, trzeba poczynić pewne rozróżnienia. Tak np. pomimo podania mylnej daty testament pozostaje ważny, jeżeli omyłka jest oczywista (np. cyfra roku podana jest 1866 zamiast 1966). Testament pozostaje także ważny, jeżeli spadkodawca podał mylną datę nieumyślnie, prawdziwą datę testamentu da się ustalić, przy czym tak stan rzeczy, istniejący w dacie mylnej, jak i stan rzeczy, istniejący w dacie prawdziwej, prowadzą do tej samej oceny zdolności testowania, treści testamentu oraz wzajemnego stosunku kilku testamentów. Natomiast podanie nieprawdziwej daty pociąga za sobą nieważność testamentu na pewno wtedy, gdy spadkodawca napisał umyślnie datę fałszywą, np. celowo testament antydatował. Podanie nieprawdziwej daty pociąga za sobą nieważność testamentu — moim zdaniem — także i wtedy, gdy prawdziwej daty sporządzenia testamentu nie udało się ustalić. Wreszcie podanie nieprawdziwej daty testamentu — moim zdaniem — także i wtedy wywołuje nieważność testamentu, gdy między stanem rzeczy istniejącym w dacie prawdziwej,

⁸ Odmienne — i moim zdaniem nietrafnie — uchwała SN z dn. 23.IV.1960 r., 3 CO 8/60, © SN z 1961 r., poz. 27, PIP z 1960 r., z. 11, s. 888, z aprobowaną glosą S. Szera.

J. Gwiżdżomorski: Podpis na testamencie holograficznym, NP z 1962 r., nr 7—8, s. 943 i nast.

i stanem rzeczy, istniejącym w dacie mylnej, istnieją takie różnice, które prowadzą do różnic w ocenie albo zdolności testowania, albo też treści testamentu, albo wreszcie wzajemnego stosunku kilku testamentów (arg. z art. 949 § 2 k.c.).

Z brzmienia art. 949 § 1 k.c. zdaje się wynikać, że data musi być umieszczona na końcu testamentu, i to nawet po podpisie. Uważam, że do tego brzmienia art. 949 § 1 k.c. nie należy przywiązywać znaczenia. Data może być umieszczona zarówno ponad, jak i pod tekstem testamentu, ponad, jak i pod podpisem.

Brak daty na testamencie holograficznym nie zawsze wywołuje jego nieważność. Mianowicie z powodu braku daty testament holograficzny jest nieważny tylko wtedy, gdy ten brak daty wywołuje wątpliwości (art. 949 § 2 k.c.) co do zdolności spadkodawcy (np. spadkodawca został ubezwłasnowolniony, a z powodu braku daty nie wiadomo, czy spadkodawca sporządził testament przed, czy po ubezwłasnowolnieniu), co do treści testamentu (np. spadkodawca był żonaty trzykrotnie, w testamencie nie datowanym ustanowił spadkobierczynią „swoją żonę”) lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów (np. spośród dwóch testamentów holograficznych o treści sprzecznej, jeden jest nie datowany, wskutek czego nie wiadomo, czy testament nie datowany jest wcześniejszy, czy późniejszy od datowanego). We wszystkich tych przypadkach testament nie datowany pozostaje nieważny, choćby jego datę udało się w inny sposób (np. za pomocą świadków) ustalić.

Testament holograficzny nie musi być przez spadkodawcę nazwany testamentem. Może nawet tkwić — jeżeli forma z art. 949 k.c. jest zachowana — w piśmie mającym zewnątrznie inny charakter, np. charakter listu. W tych przypadkach trzeba jednak szczególnie surowo wymagać, aby wszystkie wymagania formy testamentu holograficznego były zachowane, a to w celu umożliwienia stwierdzenia, czy spadkodawca, sporządzając dane pismo, miał wolę testowania.

II. Co do testamentu notarialnego powiedziano w art. 950 k.c. tylko, że testament może być sporządzony w formie aktu notarialnego. Wynika stąd, że przy sporządzaniu testamentu notarialnego przestrzegać należy przepisów art. 30—47 ustawy z dn. 25.V.1951 r., prawo o notariacie, Dz. U. Nr 19, poz. 106/63.⁹

III. Testament allograficzny¹⁰ może być sporządzony wszędzie, na

⁹ O tym, czy — a jeśli tak, to w jakim zakresie — notariusz może wpływać na treść testamentu, por. orzeczenie SN z dn. 14.VI.1951 r., LC 2353/50, OSN z 1953 r., poz. 11 oraz chyba za daleko idące orzeczenie z dn. 21.I.1956 r., 2 CR 975/55, OSN z 1957 r., poz. 95, NP z 1956 r., nr 6, s. 135 — z głosem S. Rejmana, PiP z 1956 r., z. 5—6, s. 1076.

¹⁰ Słubowski: O testamentach na wsi, „Rada Narodowa” z 1965 r., nr 48.

Projekt k.c. PRL, przyjęty w pierwszym czytaniu, nie znał testamentu allograficznego. W dyskusji ogólnokrajowej podniesiono przeciwko pominięciu tej formy testamentu liczne zastrzeżenia (tak w szczególności J. Polickiewicz: Głos w dyskusji nad ks. V proj. k.c., PiP z 1960 r., z. 7, s. 116, 117 pod III), wskutek czego w trzecim czytaniu formę testamentu allograficznego wprowadzono w art. 941 proj., ale odnośny wniosek referentów przyjęto tylko większością głosów. Ponadto niechętny stosunek członków Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej do formy testamentu allograficznego przejawiał się w kodeksie cywilnym w tym, że pośród przepisów o testamentach zwykłych przepis o testamencie allograficznym został zamieszczony na ostatnim miejscu.

Por. także B. Walaszek: Niektóre problemy z zakresu sporządzania testamentu na podstawie art. 80 § 1 pr. spadk., „Palestra” z 1960 r., nr 2, s. 22—24, pod IV.

całym obszarze Polski, także i na obszarze wielkich miast, a nawet stolicy (w rzeczywistości testamenty allograficzne są sporządzane tylko w stosunkach wiejskich), przy przestrzeganiu następujących formalności:

a) Spadkodawca oświadcza¹¹ swą ostatnią wolę ustnie wobec przewodniczącego lub innego stale urzędującego członka prezydium gromadzkiej rady narodowej, miejskiej (dzielnicowej) rady narodowej lub rady narodowej osiedla albo wobec sekretarza gromadzkiego (miejskiego, osiedla — art. 951 § 1 k.c.). Ponieważ organ rady narodowej, wobec którego spadkodawca oświadcza ustnie swą ostatnią wolę, jest kwalifikowanym świadkiem przy sporządzaniu testamentu¹², przeto od działania w charakterze takiego organu są wykluczone osoby, które nie mogłyby być — na podstawie art. 956, 957 k.c. — przy sporządzaniu danego testamentu świadkami. Nadto organ rady narodowej nie może współdziałać przy sporządzaniu testamentu allograficznego swego własnego, swego małżonka, swych krewnych lub powinowatych w linii prostej, zaś w linii bocznej do trzeciego stopnia włącznie, wreszcie osób związanych z nim stosunkami przysposobienia, opieki lub kurateli (anal. z art. 31 pr. o not.).¹³

b) Oświadczenie woli spadkodawcy wobec organu rady narodowej następuje w obecności dwóch świadków. Świadców ci muszą być w sposób wyraźny lub choćby dorozumiany przez lub na polecenie spadkodawcy do spełnienia roli świadków wezwani, muszą być świadomi swej roli¹⁴ i do jej spełnienia gotowi, wreszcie muszą rozumieć treść oświadczenia spadkodawcy.

c) Oświadczenie spadkodawcy spisuje się w protokole¹⁵ z podaniem daty jego sporządzenia (art. 951 § 2 zd. 1 k.c.). Organ rady narodowej nie musi pisać protokołu osobiście, może posługiwać się przy spisaniu

¹¹ Tzn. spadkodawca musi złożyć oświadczenie woli, zawierające treść jego testamentu (por. uchwałę SN z dn. 7.XI.1962 r., III CO 14/62, OSN z 1963 r., poz. 140, OSPIKA z 1963 r., poz. 313, z głosem C. Tabęckiego). Oczywiście, niedopuszczalne jest, by organ właściwej rady narodowej przywiózł ze sobą przygotowany tekst testamentu (orzeczenie SN z dn. 26.I.1961 r., I CR 183/59, OSN z 1962 r., poz. 34, OSPIKA z 1962 r., poz. 9 — z głosem A. Ohanowicza).

¹² Por. uchwałę SN z dn. 7.XI.1962 r., III CO 14/62, OSN z 1963 r., poz. 140, OSPIKA z 1962 r., poz. 313, z głosem C. Tabęckiego.

¹³ B. Walaszek: Niektóre problemy z zakresu sporządzania testamentu na podstawie art. 80 § 1 pr. spadk., „Palestra” z 1960 r., nr 2, s. 20—22. Odpowiedź Czerskiego na pytanie prawne „Palestra” z 1965 r., nr 12, s. 73, 74.

¹⁴ Por. odnoszące się do testamentów notarialnych, ale dające się zastosować także do testamentów allograficznych orzeczenia SN z dn. 14.VI.1951 r., ŁC 2353/50, OSN z 1953 r., poz. 11; z dn. 30.IV.1953 r., CO 296/53, NP z 1953 r., nr 12, s. 94; z dn. 13.XII.1955 r., 4 CR 1079/55 CSN z 1957 r., poz. 73, PiP z 1957 r., z. 6, s. 1225, jak również dotyczące testamentu ustnego: orzeczenie SN z dn. 20.IV.1950 r., Wa C 382/49, NP z 1950 r., nr 10, s. 77 oraz uchwałę SN z dn. 23.IX.1958 r., 3 CO 17/58, OSN z 1959 r., poz. 140, OSPIKA z 1963, poz. 253, z krytycznymi głosami K. Przybyłowskiego oraz J. Gwiązdomorskiego (OSPIKA z 1960 r., poz. 38). Według uchwały SN z dn. 7.XI.1962 r., III CO 14/62, OSN z 1963 r., poz. 140, OSPIKA z 1963 r., poz. 313, z bardzo liberalnie interpretującą rolę świadka głosem C. Tabęckiego — osoba, która przy testamentie allograficznym pisała protokół, może być zarazem świadkiem tego testamentu, jeżeli osoba ta została przez spadkodawcę lub na jego polecenie do spełnienia roli świadka wezwana, była tej roli świadoma i gotowa do jej spełnienia.

A. Kozaczka: Świadców testamentu szczególnego, NP z 1962 r., nr 1, s. 89—91.

¹⁵ Organ rady narodowej może doradzać spadkodawcy na jego życzenie, ale poza tym nie powinien wpływać na treść testamentu (por. natomiast budzące zastrzeżenia orzeczenie SN z dn. 21.I.1956 r., 2 CR 975/55, OSN z 1957 r., poz. 95, NP z 1956 r., nr 6, s. 135, z głosem S. Rejmana, PiP z 1956 r., z. 5—6, s. 1076). Trafnie scharakteryzowano rolę organu rady narodowej przy sporządzaniu testamentu allograficznego w uchwale SN z dn. 7.XI.1962 r., III CO 14/62, OSN z 1963 r., poz. 140, OSPIKA z 1963 r., poz. 313, z głosem C. Tabęckiego.

protokołu inną osobą. Protokół może być spisany piśmem ręcznym lub maszynowym.¹⁶ Niedopuszczalne jest, by organ rady narodowej odgrywał przy spisaniu protokołu¹⁷ tylko bierną rolę świadka, a protokół nie tylko pisał, ale i decydował o jego treści ktoś inny¹⁸.

d) Protokół odczytuje się spadkodawcy w obecności świadków (art. 959 § 2 zd. 2 k.c.). Odczytać protokół może albo organ rady narodowej, albo którykolwiek ze świadków¹⁹.

e) Protokół powinien być podpisany przez: 1) spadkodawcę; 2) organ rady narodowej, wobec którego spadkodawca oświadczył swą ostatnią wolę; 3) świadków (art. 951 § 2 zd. 3 k.c.). Brak podpisów osób, wymienionych dopiero co pod 2) i 3), powoduje nieważność testamentu allograficznego. Natomiast jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, wystarczy, że zostanie to zaznaczone w protokole ze wskazaniem przyczyny braku podpisu (art. 951 § 2 zd. 3 k.c.).

Testamentu allograficznego nie mogą sporządzić osoby głuche lub nie (art. 951 § 3 k.c.).²⁰

2. Testamenty szczególne²¹

Kodeks cywilny zna trzy rodzaje testamentów szczególnych: testamenty ustne (art. 952 k.c.), testamenty podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym (art. 953 k.c.) oraz testamenty wojskowe (art. 954 k.c., rozp. z dn. 30.I.1965 r. w sprawie testamentów wojskowych, Dz. U. Nr 7, poz. 38). Z nich największą praktyczną doniosłość ma, oczywiście, testament ustny.

Wszystkie testamenty szczególne mają dwie cechy wspólne. Po pierwsze, testamenty te mogą być sporządzone tylko w razie istnienia pewnych, w ustawie wymienionych, szczególnych okoliczności. Po wtóre, moc prawna testamentów szczególnych jest czasowo ograniczona. Mianowicie

¹⁶ Uchwała całej Izby Cywilnej SN z dn. 2.VI.1949 r., C Przew. 227/49, Zb. Orz. z 1949 r., poz. 30, DPP z 1949 r., nr 12, s. 52; PiP z 1950 r., z. 1, s. 95, Przew. Not. XXI/II, s. 525.

Protokół sporządzenia testamentu allograficznego jest — moim zdaniem — dokumentem urzędowym (art. 244 k.p.c.). Tak samo orzeczenia SN z dn. 13.IX.1955 r., II CR 800/55, PiP z 1957 r., z. 4—5, s. 991; z dn. 29.XI.1961 r., 3 CO 30/61, OSN z 1963 r., poz. 4, NP z 1962 r., nr 9, s. 1227.

¹⁷ Przy samym spisaniu czystopisu protokołu przez organ rady narodowej z początkowych przez niego notatek świadkowie nie muszą być obecni (orzeczenie SN z dn. 13.IX.1955 r., II CR 800/55, PiP z 1957 r., z. 4—5, s. 991; podobnie co do testamentu notarialnego orzeczenie SN z dn. 28.IX.1957 r., 1 CO 30/55, NP z 1958 r., nr 4, s. 108).

¹⁸ Orzeczenia SN z dn. 5.VI.1951 r., C 654/50, OSN z 1953 r., poz. 10, PiP z 1951 r., z. 11, s. 805; z dn. 1.IV.1953 r., I C 180/53, PiP z 1953 r., z. 12, s. 901. Przypisanie w protokole organowi rady narodowej roli świadka, zaś świadkowi, mającemu kwalifikacje do spełnienia roli organu rady narodowej, roli takiego organu nie pociąga za sobą — według orzeczenia SN z dn. 19.XI.1960 r., 2 CR 895/60, OSN z 1962 r., poz. 89, OSPiKA z 1963 r., poz. 34, z głosem K. Przybyłowskiego — nieważności testamentu.

¹⁹ Por. orzeczenie SN z dn. 21.X.1961 r., 4 CR 644/61, OSN z 1962 r., poz. 145. Jest co najmniej wątpliwe, czy orzeczenie to — wobec bardzo ogólnikowego brzmienia art. 951 § 2 zd. 2 k.c. — zachowało aktualność po wejściu w życie kodeksu cywilnego.

²⁰ C. Tabęcki — L. Smał: Testowanie osób ułomnych. Przew. Not. XX/I, s. 446 i nast. Według uchwały SN z dn. 29.XI.1961 r., 3 CO 30/61, OSN z 1963 r., poz. 4, NP z 1962 r., nr 9, s. 1227, ograniczenie przewidziane w art. 951 § 3 k.c. dotyczy wszystkich osób, nie tylko nie umiejących, ale także z jakichkolwiek powodów nie mogących mówić (zatem chyba także wszystkich osób, które z jakichkolwiek powodów nie mogą słyszeć).

²¹ L. Smał: Testamenty szczególne według polskiego prawa spadkowego, Przew. Not. XXI/I, s. 145 i nast.

testament szczególnie traci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności uprawniających do jego sporządzenia, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu (art. 955 zd. 1 k.c.).²² Bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas, w ciągu którego spadkodawca nie ma możliwości sporządzenia testamentu zwykłego (art. 955 zd. 2 k.c.).

I. Możliwość sporządzenia testamentu ustnego²³ istnieje w dwóch grupach przypadków (art. 952 § 1 *in princ.* k.c.):

a) Jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy²⁴. Jeżeli spadkodawca, znajdujący się w stanie, uzasadniającym obawę jego rychłej śmierci, sporządzi testament ustny, testament ten nie straci mocy prawnej już przez to samo, że spadkodawca umrze dopiero po upływie pewnego, choćby dłuższego czasu, a nawet że zupełnie powróci do zdrowia. W razie istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy sporządzenie testamentu ustnego jest zawsze możliwe, choćby zachowanie zwykłej formy testamentu nie natrafiło na żadne trudności. Bieg sześciomiesięcznego terminu z art. 955 zd. 1 k.c. rozpoczyna się w obecnie omawianych przypadkach od chwili, w której stan zdrowia spadkodawcy uległ takiej poprawie, że obawa jego rychłej śmierci przestała istnieć.

b) Jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest (w chwili, w której spadkodawca sporządza testament) niemożliwe lub bardzo utrudnione²⁵. Na to, aby dopuszczalne było sporządzenie testamentu ustnego, muszą zatem istnieć nie tylko wielkie trudności lub niemożliwość dotarcia do osób urzędowych, przed którymi można sporządzić testament zwykły (organy rady narodowej, notariusz), lub ich przywołania, ale także i niemożliwość lub wielkie trudności w sporządzeniu testamentu holograficznego, czy to dlatego, że spadkodawca pisać nie umie lub nie może, czy też dlatego, że umiejąc i mogąc pisać nie

²² Według uchwały SN z dn. 27.IX.1961 r., 3 CO 27/61, OSPiKA z 1962 r., poz. 209, sześciomiesięczny termin w przypadkach, w których testament allograficzny sporządzony wadliwie wskutek nieumiejętności organu rady narodowej, działającego przy sporządzaniu takiego testamentu, zostaje utrzymany w mocy jako testament ustny, liczy się od chwili powzięcia przez spadkodawcę wiadomości o tym, że forma testamentu allograficznego nie została zachowana i wskutek tego testament jako allograficzny nie może być utrzymany w mocy. Nie wydaje mi się, aby powyższą tezę dało się pogodzić z treścią art. 955 k.c. Por. także w przyp. 26 omówienie — moim zdaniem — nadmiernie liberalnej judykatury, dotyczącej okoliczności, od których istnienia zależała — na podstawie art. 82 *in princ.* prawa spadkowego z 1946 r. — możliwość sporządzenia testamentu ustnego.

²³ A. Lamparska: Kilka uwag na tle stosowania przepisu art. 82 pr. spadk., BMS VII, 1, s. 25 i nast. J. Policzekiewicz: Głos w dyskusji nad ks. V proj. k.c., PiP z 1960 r., z. 7, s. 116, 117, pod III.

²⁴ Jest wątpliwe, czy wystarcza istnienie subiektywnej, tj. istniejącej u spadkodawcy obawy rychłej śmierci, czy też sporządzenie testamentu ustnego jest możliwe tylko wtedy, gdy stan zdrowia spadkodawcy na podstawie wiedzy lekarskiej lub doświadczenia życiowego uzasadnia obiektywnie obawę jego rychłej śmierci. Ujęcie pierwsze — subiektywne — przyjęto w orzeczeniach SN z dn. 10.VIII.1948 r., C 458/48, PiP z 1948 r., z. 12, s. 116; z dn. 3.XI.1948 r., C 755/48, PiP z 1949 r., z. 2, s. 121; z dn. 5.VI.1951 r., C 654/50, OSN z 1953 r., poz. 10, PiP z 1951 r., z. 11, s. 805; z dn. 12.IV.1961 r., 2 CR 16/61, OSN z 1963 r., poz. 30. Ujęcie drugie — obiektywne — przyjęto w orzeczeniach SN z dn. 4.VII.1952 r., C 1321/52, OSN z 1953 r., poz. 30, NP z 1953 r., nr 2, s. 84, PiP z 1952 r., z. 10, s. 542; z dn. 6.VIII.1958 r., 1 CR 512/58, OSPiKA z 1960 r., poz. 37. Dwuznacznie orzeczenie SN z dn. 22.XII.1951 r., C 1325/51, Zb. Orz. z 1952 r., poz. 84. Brzmienie art. 952 § 1 *in princ.* k.c. przemawia raczej za ujęciem obiektywnym.

²⁵ Bardzo liberalnie potraktowano tę przesłankę możliwości sporządzenia testamentu ustnego w orzeczeniu SN z dn. 4.VII.1952 r., C 1321/52, OSN z 1953 r., poz. 30, NP z 1953 r., nr 2, s. 84, PiP z 1952 r., z. 10, s. 542.

jest w stanie sformułować na piśmie skonkretyzowanej w sposób wystarczający w jego umyśle treści testamentu, a do osób, które mogłyby mu w tym pomóc, nie ma dostępu. Na to, aby powyższa niemożliwość czy wielkie trudności w sporządzeniu testamentu zwykłego otwierały przed spadkodawcą możliwość sporządzenia testamentu ustnego, muszą one być wywołane przez szczególne okoliczności, jak np. powódź, chorobę spadkodawcy, która spowodowała jego umieszczenie w szpitalu chorych zakaźnych, działania wojenne itd. Jeżeli istnieje wywołana przez szczególne okoliczności niemożliwość lub duże utrudnienie zachowania zwykłej formy testamentu, testament ustny może być sporządzony, choć nie istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy, a nawet choć spadkodawca jest zupełnie zdrowy. W omawianych obecnie przypadkach bieg sześciomiesięcznego terminu z art. 955 zd. 1 k.c. rozpoczyna się od chwili ustania szczególnych okoliczności, które wywołały niemożliwość lub duże trudności w zachowaniu formy testamentu zwykłego.

Zwrot, uzależniający możliwość sporządzenia testamentu ustnego od tego, by sporządzenie testamentu zwykłego było wskutek szczególnych okoliczności niemożliwe lub bardzo utrudnione, znajdował się także w art. 82 pr. spadk. z 1946 r. W judykaturze zwrot ten był interpretowany z pewnego punktu widzenia — moim zdaniem — zanadto liberalnie. Mianowicie w praktyce okazało się, że skomplikowana forma testamentu allograficznego z art. 80 pr. spadk. z 1946 r. jest dla organów rad narodowych, powołanych do współdziałania przy sporządzaniu takich testamentów, za trudna. Testamenty allograficzne były w dużej liczbie przypadków sporządzane wadliwie. Sąd Najwyższy starał się takie wadliwe testamenty allograficzne ratować za pomocą utrzymywania ich w mocy jako testamentów ustnych. Główną przeszkodą w realizacji tej tendencji była okoliczność, że testament ustny był także w prawie spadkowym z 1946 r. zaliczony do testamentów szczególnych. Powyższą przeszkodę ratowania chybionych testamentów allograficznych usiłował Sąd Najwyższy ominąć naprzód przez coraz liberalniejszą wykładnię przesłanek sporządzenia testamentu ustnego²⁶, a potem przez pomijanie rozważania, czy w

²⁶ Początek dało orzeczenie z dn. 5.VI.1951 r., C 654/50, OSN z 1953 r., poz. 10, PiP z 1951 r., z 11, s. 805, w którym powiedziano, że w okresie przejściowym po wejściu w życie prawa spadkowego z 1946 r. mogli się zdarzać wójtowie niedostatecznie obeznani ze sposobem sporządzania testamentów allograficznych, a taka niezajomość przepisów prawa u wójta powinna być uważana za okoliczność uniemożliwiającą spadkodawcy sporządzenie testamentu zwykłego. To ograniczenie do okresu przejściowego potem pomijano i w orzeczeniach SN z dn. 22.XII.1951 r., C 1325/51, Zb. Orz. z 1952 r., poz. 84; z dn. 30.IX.1954 r., I CR 1025/54, NP z 1955 r., nr 12, s. 110, w uchwale SN z dn. 27.IX.1961 r., 3 CO 27/61, OSPiKA z 1962 r., poz. 209 oraz w orzeczeniu SW w Krakowie z dn. 23.VIII.1963 r., III CR 1353/63, OSPiKA z 1964 r., poz. 127 — z krytyczną głośną K. Przybyłowskiego; każde nieprzestrzeganie przez współdziałający przy sporządzeniu testamentu allograficznego organ rady narodowej przepisów o formie testamentu allograficznego przypisywano niezajomości przez ten organ powyższych przepisów, a niezajomość tę uważano za wystarczającą przesłankę utrzymywania w mocy chybionych testamentów allograficznych jako testamentów ustnych. W orzeczeniach SN z dn. 10.IX.1957, I CR 510/57, OSPiKA z 1959 r., poz. 5; z dn. 14.V.1958 r., I CR 325/58, OSN z 1960 r., poz. 67, oraz w orzeczeniu SW w Rzeszowie z dn. 22.VIII.1957 r., III CR 646/57, OSPiKA z 1958 r., poz. 155, znajdują się rozważania, czy w danym przypadku zachowana została forma testamentu ustnego, ale nie poświęcono w nich dość uwagi zagadnieniu, czy sporządzenie testamentu ustnego było dopuszczalne.

Poprawnie pod tym względem orzeczenie SN z dn. 31.V.1960 r., 2 CR 539/60, OSN z 1961 r., poz. 55, OSPiKA z 1961 r., poz. 276 z częściowo krytyczną głośną K. Przybyłowskiego; z dn. 12.IV.1961 r., 2 CR 60/61, OSN z 1963 r., poz. 30.

konkretnym przypadku istniały przesłanki sporządzenia testamentu ustnego. Wskutek tej judykatury zaczęło się w praktyce wytwarzać i stopniowo utrwałać mylne przekonanie, jakoby testament ustny był testamentem zwykłym, a nie szczególnym.

Kontynuowanie tej judykatury także po wejściu w życie kodeksu cywilnego nie dałoby się pogodzić z brzmieniem art. 952 § 1 *in princ.* k.c. Wynika to także i stąd, że Zespół Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, oczywiście, znał judykaturę, zmierzającą do utrzymania w mocy — za pomocą liberalnej wykładni przesłanek sporządzenia testamentu ustnego — chybionych testamentów allograficznych, a pomimo to odrzucił zgłoszony wniosek, aby testament ustny zaliczyć do testamentów zwykłych. W dyskusji nad zgłoszonym wnioskiem podnoszono, że forma testamentu ustnego kryje poważne niebezpieczeństwo zniekształcenia woli spadkodawcy przez świadków, że forma ta stanie się źródłem wielu fałszywych zeznań. Dlatego uważano włączenie testamentu ustnego do testamentów zwykłych za niecelowe. W świetle powyższego fragmentu historii kodyfikacji art. 952 k.c. jest — jak sądzić — jasne, że jakakolwiek liberalizacja przez judykaturę przesłanek sporządzenia testamentu ustnego byłaby niewłaściwa.

Testament ustny sporządza się w sposób następujący (art. 952 § 1 *in fine* k.c.):

a) Spadkodawca oświadcza swą ostatnią wolę ustnie. Przy testamentie ustnym spadkodawca musi złożyć oświadczenie woli, podające treść testamentu, tzn. on ma wyrazić czego chce, on ma wskazać, jakie korzyści i komu przeznacza²⁷. Nie wystarczy ograniczenie się spadkodawcy do potakiwania i przyjęcia treści podsunętej, zaproponowanej i wyrażonej, czy odczytanej przez kogoś innego²⁸. Przy testamentie ustnym nie obowiązuje ograniczenie z art. 951 § 3 k.c. Testament ustny może zatem sporządzić osoba głucha, niema, a także głuchoniema²⁹.

²⁷ Por. orzeczenia SN z dn. 20.IV.1950 r., Wa C 382/49, NP z 1950 r., nr 10, s. 77; z dn. 14.V.1958 r., I CR 325/58, OSN z 1960 r., poz. 67; z dn. 12.IV.1961 r., 2 CR 16/61, OSN z 1963 r., poz. 30 oraz dotyczącą testamentu allograficznego uchwałę SN z dn. 7.XI.1962 r., III CO 14/62, OSN z 1963 r., poz. 140, OSPIKA z 1963 r., poz. 313 — z głosem C. Tabęckiego.

²⁸ Zastrzeżenia budzi następująca teza orzeczenia SN z dn. 10.IX.1957 r., I CR 510/57, OSPIKA z 1959 r., poz. 5: jeżeli spadkodawca po odczytaniu mu jego poprzedniego testamentu szczególnego, który wskutek upływu sześciomiesięcznego terminu utracił moc, zaaprobował jego treść i oświadczył, że taka jest jego wola, tym samym złożył oświadczenie woli, wymagane przez przepis o formie testamentu ustnego. A już w żaden sposób nie można się pogodzić z tezą (ani z jej uzasadnieniem) uchwały SN w składzie siedmiu sędziów z dn. 22.V.1961 r., I CO 10/61 (OSN z 1962 r., poz. 4, OSPIKA z 1962 r., poz. 250 — z moją krytyczną głosem), w której prawie że przekreślony został najważniejszy element formy testamentu ustnego; teza ta brzmi: „testament ustny, którego projekt został sporządzony na piśmie bez poprzedniego oświadczenia woli testatora, a następnie po odczytaniu testatorowi w równoczesnej obecności trzech świadków został przyjęty przez niego jako jego wola, jest ważny tylko wówczas, jeżeli oświadczenie testatora wyklucza wszelkie wątpliwości co do zgodności testamentu z rzeczywistą wolą testatora”. Po nietrafnej linii wskazanej w powyższej uchwale — i z powołaniem się na nią — idzie orzeczenie SN z dn. 26.IX.1963 r., III CR 191/63, OSN z 1964 r., poz. 186.

²⁹ L. Smał: Testowanie osób ułomnych, Prz. Not. XX/I, s. 446 i nast.

Por. uchwałę SN w składzie siedmiu sędziów z dn. 22.V.1961 r., I CO 10/61, OSN z 1962 r., poz. 4, OSPIKA z 1962 r., poz. 250, z moją głosem. Poprawnie uchwała SN z dn. 29.XI.1961 r., 3 CO 30/61, OSN z 1963 r., poz. 4, NP z 1962 r., nr 9, s. 1227, w której zaznaczono, że możliwość sporządzenia testamentu ustnego przez osobę niemą lub głuchą zależy od tego, czy osoba taka była w stanie wyrazić swą wolę w sposób dla świadków zrozumiały. Jest jasne, że

b) Spadkodawca oświadczenie swoje składa przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków (liczba trzech świadków jest więc liczbą minimalną, ale świadków może być, oczywiście, więcej), którzy muszą być w sposób wyraźny lub choćby dorozumiany przez spadkodawcę lub na jego polecenie do spełnienia roli świadków wezwani, muszą być świadkami swojej roli i do jej spełnienia gotowi, i wreszcie muszą rozumieć treść oświadczenia spadkodawcy. Oświadczenie spadkodawcy ma być skierowane do świadków.³⁰

Tylko te dwa elementy formy należą do stanu faktycznego sporządzenia testamentu ustnego. Od tych elementów formy odróżnić należy dwa problemy dowodowe³¹. Pierwszy z nich dotyczy udowodnienia faktu sporządzenia oraz istnienia wszelkich przesłanek ważności, a w szczególności przestrzegania przepisów o formie testamentu ustnego. Co do dowodzenia tych okoliczności brak jest jakichkolwiek przepisów szczególnych, wskutek tego dowody co do tych okoliczności mogą być prowadzone na zasadach ogólnych, tzn. wszelkimi środkami dowodowymi³². Problem drugi dotyczy dowodzenia treści testamentu ustnego. Ten drugi problem został rozwiązany w przepisach szczególnych art. 592 § 2, 3 k.c. oraz art. 661—663 k.p.c. Według powołanych dopiero co przepisów istnieją tylko dwa sposoby stwierdzenia treści testamentu ustnego, przy czym od tego, by treść taka została w jeden z tych dwóch sposobów stwierdzona, zależy wprawdzie nie ważność, ale jednak skuteczność takiego testamentu.

1. Treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie albo wszyscy (choćby ich było więcej, niż trzech) świadkowie, którzy brali udział w sporządzeniu testamentu ustnego (art. 952 § 2 k.c.).³³

Podpisanie przez spadkodawcę i przez świadków albo tylko przez świadków pisma, zawierającego spisana treść testamentu ustnego, ma stanowić potwierdzenie, że treść pisma odpowiada temu, co spadkodaw-

osoby nieme lub głuchonieme nie będą w stanie złożyć oświadczenia woli ustnie, tzn. za pomocą wypowiedzenia pewnych słów. Będą jednak może mogły wyrazić swą wolę za pomocą pewnych gestów lub znaków, za pomocą alfabetu dla głuchoniemych albo za pomocą pisma (może zanadto liberalnie — dotyczące testamentu notarialnego — orzeczenie SN z dn. 13.XII.1955 r., 4 CR 1079/55, OSN z 1957 r., poz. 73, PiP z 1957 r., z. 6, s. 1225). Także osoby głuche i głuchonieme muszą przy testamencie ustnym same podać świadkom w sposób dla nich zrozumiały treść swej ostatniej woli.

³⁰ Por. przyp. 14.

³¹ Co do stanu prawnego istniejącego w czasie obowiązywania art. 82 pr. spadk. z 1964 r., por. orzeczenie SN z dn. 14.V.1958 r., 1 CR 325/58, OSN z 1960 r., poz. 67.

³² Okoliczność, że pismo stwierdzające treść testamentu ustnego zostało podpisane przez spadkodawcę i tylko przez dwóch świadków, wywołuje konieczność prowadzenia dowodu na okoliczność, że świadków przy składaniu przez spadkodawcę ustnego oświadczenia woli było co najmniej trzech. Okoliczność ta będzie mogła być wykazana wszelkimi środkami dowodowymi (por. orzeczenie SN z dn. 12.IV.1961 r., 2 CR 16/61, OSN z 1963 r., poz. 30).

³³ Okoliczność, że pismo stwierdzające treść testamentu ustnego spełnia więcej warunków formalnych niż to przewidziano w art. 952 § 2 k.c. (np. podpisy świadków zostały potwierdzone przez przewodniczącego gromadzkiej rady narodowej, pismo podpisali spadkodawca i wszyscy świadkowie), oczywiście nie powoduje, by pisemne stwierdzenie treści testamentu ustnego mogło być uznane za nieprawidłowe (por. orzeczenie SN z dn. 12.IV.1961 r., 2 CR 16/61, OSN z 1963 r., poz. 30).

ca wobec świadków ustnie oświadczył. Dlatego podpisy wszystkich osób, podpisujących spisana treść testamentu ustnego, powinny być złożone bez zastrzeżeń co do zgodności treści pisma z ustnym oświadczeniem woli spadkodawcy. Dodanie takiego zastrzeżenia choćby przez jedną z osób podpisujących pismo czy to co do całości testamentu, czy też co do tego lub innego poszczególnego rozrządzenia testamentowego powoduje, że trzeba będzie uważać, iż całość treści testamentu lub odnośne rozrządzenie testamentowe nie zostało w prawidłowy sposób stwierdzone, wskutek czego — w braku prawidłowego stwierdzenia w drugi dopuszczalny sposób — treść ta lub dane szczegółowe rozrządzenie testamentowe nie będzie mogło być w ogóle brane pod uwagę. Jeżeli powyższa wadliwość stwierdzenia dotyczy tylko poszczególnego rozrządzenia testamentowego, pozostałe rozrządzenia należy traktować jako prawidłowo stwierdzone i wskutek tego w pełni skuteczne, chyba że przyjąć należy, iż bez rozrządzenia nieprawidłowo stwierdzonego spadkodawca nie sporządziłby testamentu danej treści (art. 58 § 3 k.c.).

Jeżeli pismo, stwierdzające treść testamentu ustnego, nie spełnia wymagań, podanych w art. 952 § 2 k.c., tzn. jeżeli pismo takie spisane zostało po upływie roku od złożenia ustnego oświadczenia woli przez spadkodawcę, jeżeli nie podaje miejsca lub daty złożenia przez spadkodawcę ustnego oświadczenia woli albo jeżeli nie podaje miejsca lub daty sporządzenia pisma, wreszcie jeżeli pismo nie zawiera wymaganych podpisów,³⁴ trzeba będzie uważać, że cała treść testamentu nie została w prawidłowy sposób stwierdzona, wskutek czego — z powodu braku prawidłowego stwierdzenia treści testamentu w drugi dopuszczalny sposób — treść ta nie będzie mogła być w ogóle brana pod uwagę.

2. Jeżeli treść testamentu ustnego nie została w sposób podany pod 1 prawidłowo stwierdzona, można ją w ciągu sześciu miesięcy od otwarcia spadku stwierdzić przez zgodne, złożone przed sądem, zeznania wszystkich (choćby ich było więcej niż trzech) świadków, którzy brali udział w sporządzaniu testamentu ustnego. Jeżeli przesłuchanie jednego (a w razie, gdy świadków było więcej niż trzech, jeżeli przesłuchanie dwóch — lub więcej) ze świadków nie jest możliwe lub napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd może poprzestać na zgodnych zeznaniach — co najmniej — dwóch świadków (art. 952 § 3 k.c.). Zeznania wszystkich świadków testamentu ustnego, którzy zostali przesłuchani, muszą być zgodne.

Przesłuchanie świadków następuje w postępowaniu nieprocesowym, przy czym w przepisach art. 661, 662 k.p.c. podane są pewne środki, zmierzające do tego, aby świadkowie przesłuchani zostali przed upływem sześciomiesięcznego terminu z art. 952 § 3 k.c. Mianowicie każdy, kto dowie się o śmierci spadkodawcy oraz o tym, że treść testamentu ustnego nie została (prawidłowo) spisana, obowiązany jest niezwłocznie — pod rygorem odpowiedzialności za szkodę a nadto grzywny — zawiadomić o tym sąd spadku oraz podać imiona, nazwiska i adresy świadków

³⁴ Jeżeli pismo, stwierdzające treść testamentu ustnego, podpisali wszyscy świadkowie i spadkodawca, okoliczność, że spadkodawca przy spisywaniu i podpisywaniu tego pisma był już (ale i dopiero wtedy) nieprzytomny, nie powoduje wadliwości pisemnego stwierdzenia treści ustnego testamentu (por. orzeczenie SN z dn. 14.V.1958 r., 1 CR 325/58, OSN z 1960 r., [poz. 67]).

testamentu, jeżeli okoliczności te są mu znane (art. 661 k.p.c.). Sąd spadku po otrzymaniu takiego zawiadomienia albo też po dowiedzeniu się w inny sposób, że treść testamentu ustnego nie została prawidłowo spisana, wzywa z urzędu świadków, którzy treści testamentu ustnego nie stwierdzili na piśmie, do złożenia zeznań, stwierdzających treść testamentu. Do postępowania w sprawie przesłuchania świadków testamentu ustnego stosuje się odpowiednio przepisy art. 258—277 k.p.c. o dowodzie ze świadków w procesie, z tą zmianą, że świadkowie testamentu nie mogą odmówić zeznań ani odpowiedzi na pytanie, ani też nie mogą być zwolnieni od złożenia przyrzeczenia (art. 662 k.p.c.). Sąd spadku, który przesłuchiwał świadków co do treści testamentu ustnego, nie wydaje żadnego orzeczenia ani nawet nie czyni żadnych ustaleń faktycznych. Przesłuchanie takie ma podobny charakter i znaczenie, jak przesłuchanie świadków, dokonane w trybie zabezpieczenia dowodów. Protokół przesłuchania świadków testamentu ustnego przesyła sąd spadku do biura spadku (art. 663 k.p.c.).

Jeżeli przesłuchanie świadków testamentu ustnego przeprowadzone zostało po upływie sześciu miesięcy od otwarcia spadku, jeżeli przesłuchano nie wszystkich świadków testamentowych, których przesłuchanie było bez trudnych do przezwyciężenia przeszkód możliwe, jeżeli zeznania świadków co do treści testamentu (lub co do poszczególnych rozrządzeń testamentowych) są niezgodne, należy uważać, że treść testamentu ustnego (lub poszczególnego rozrządzenia testamentowego) nie została w sposób prawidłowy stwierdzona, wskutek czego nie będzie można jej w ogóle brać pod uwagę (co do wpływu braku należytego stwierdzenia poszczególnego rozrządzenia testamentowego na skuteczność pozostałej treści testamentu, por. art. 58 § 3 k.c. oraz pod 1). Tak więc testament ustny, którego treść nie została prawidłowo stwierdzona, pozostanie wprawdzie testamentem ważnym, ale nie wywrze żadnych skutków prawnych, będzie nieskuteczny.

Prawidłowe stwierdzenie pismem z art. 952 § 2 k.c. albo zeznaniami świadków testamentowych treści testamentu ustnego nie wyłącza wykazania w procesie lub w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku albo w postępowaniu o zmianę lub uchylenie postanowienia o stwierdzeniu (art. 679 k.p.c.), że w rzeczywistości treść ustnego oświadczenia woli spadkodawcy była inna.³⁵ Pomyślnie przeprowadzenie takiego dowodu będzie mieć tylko znaczenie negatywne: doprowadzi do stwierdzenia, że to, co świadkowie zeznali, nie jest testamentem. Ale złożone w procesie lub w postępowaniu nieprocesowym zeznania innych świadków, niż świadków testamentowych, czy inne przeprowadzone dowody, nie mogą nadać skuteczności ustnym rozrządzeniom testamentowym spadkodawcy, które nie zostały prawidłowo stwierdzone w jeden ze sposobów, wskazanych w art. 952 § 2 i 3 k.c.

II. Istnieją dwie formy testamentu szczególnego, które mogą być zastosowane podczas podróży spadkodawcy na polskim statku morskim lub powietrznym (art. 953 k.c.): a) testament allograficzny, sporządzony przed dowódcą statku lub jego zastępcą,³⁶ b) w razie niemożliwości spo-

³⁵ Por. orzeczenie SN z dn. 14.V.1958 r., 1 CR 325/58, CSN z 1960 r., poz. 67.

³⁶ Różnice między formami z art. 951 i z art. 953 zd. 1, 2 k.c. są — poza różnicą we właściwości osoby urzędowej — tylko dwie: a) podczas gdy w art. 951 § 2 k.c. użyta jest dwu-

rządzenia takiego testamentu allograficznego — testament ustny (por. także art. 89 § 3 ustawy z dnia 1 grudnia 1961 r. — kodeks morski — Dz. U. Nr 58, poz. 318).

III. W art. 954 k.c. zamieszczono delegację dla Ministra Obrony Narodowej do wydania w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości rozporządzenia, określającego formę testamentów wojskowych. Według § 1 wydanego na podstawie powyższej delegacji rozp. z dnia 30 stycznia 1965 r., Dz. U. Nr 7, poz. 38, testament wojskowy może być sporządzony tylko w czasie mobilizacji lub wojny albo przebywania w niewoli. Wobec tego trudno przypuścić, aby w dającej się przewidzieć przyszłości sporządzenie testamentu wojskowego mogło wchodzić w rachubę. Toteż sądzę, że przepisy o testamentach wojskowych nie są w obecnej chwili aktualne i dlatego uważam ich przedstawianie i analizowanie za zbędne.³⁷

3. Świadkowie testamentu i ich zdatność

W art. 956, 957 k.c. wyliczono osoby, które świadkami przy sporządzeniu testamentu być nie mogą. Dzieli się je na osoby niezdatne bezwzględnie i na osoby niezdatne względnie do pełnienia funkcji świadka. Osoby niezdatne bezwzględnie nie mogą być świadkami przy żadnym testamencie, osoby niezdatne względnie nie mogą być świadkami tylko przy konkretnym testamencie.

Niezdatna bezwzględnie jest osoba, która (art. 956 pkt 1—3, 5 k.c.): 1) nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych; 2) jest niewidoma, głucha lub niema; 3) nie umie albo wprawdzie umie, ale nie może czytać i pisać (niezdatny bezwzględnie do pełnienia roli świadka jest zatem także półanalfabeta); 4) została skazana prawomocnym wyrokiem za fałszywe zeznania (tzn. za występki z art. 140 k.k.).

Niezdatna względnie jest osoba: 1) która nie włada językiem, w którym spadkodawca sporządza testament (art. 956 pkt 4 k.c.); 2) dla której spadkodawca w testamencie przeznaczył jakąkolwiek korzyść, oraz jej małżonek, jej krewni lub powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające z nią w stosunkach przysposobienia (art. 957 § 1 k.c.). Może być świadkiem sporządzenia testamentu osoba, która w stosunku, określonym dopiero co pod 2), pozostaje do spadkodawcy, a nie do osoby, dla której spadkodawca w danym testamencie przeznaczył jakąś korzyść.

Udział w sporządzeniu testamentu świadka koniecznego (np. jednego z dwóch świadków testamentu allograficznego, jednego z trzech świadków testamentu ustnego), który był świadkiem niezdatnym, powoduje w zasadzie nieważność testamentu (art. 958 k.c.).³⁸

Jeżeli jednak (koniecznym) świadkiem testamentu była osoba, dla której w testamencie została przeznaczona jakąkolwiek korzyść, albo jej

krotnie forma nieosobowa „(...) oświadczenie (...) spisuje się w protokole (...)”, „(...) protokół odczytuje się spadkodawcy (...)”, to w art. 953 k.c. powiedziano wyraźnie, że wolę spadkodawcy spisuje i pismo to (nie nazwane — w odróżnieniu od art. 951 § 2 k.c. — protokołem) odczytuje spadkodawcy dowódca statku lub jego zastępca; b) co do testamentu sporządzonego przed dowódcą statku lub jego zastępcą nie zamieszczono zakazu sporządzenia go przez osoby głuche i nieme.

³⁷ Sółka: Testamenty wojskowe, WPP XX, s. 55 i nast.

³⁸ Por. Masłowskiego odpowiedź na pytanie prawne, NP z 1959 r., nr 12, s. 1498.

małżonek, jej krewny lub powinowaty pierwszego czy drugiego stopnia albo jedna z osób pozostających z beneficjatem w stosunku przysposobienia, nieważny jest w zasadzie nie cały testament, ale tylko to postanowienie, w stosunku do którego dany świadek był świadkiem względnie niezdatnym. Cały testament jest w tych przypadkach tylko wtedy nieważny, gdy z treści testamentu lub okoliczności wynika, że bez nieważnego postanowienia spadkodawca nie sporządziłby testamentu danej treści (art. 957 § 2 k.c.).

Niezdatność świadka nadliczbowego (np. trzeciego świadka testamentu allograficznego, czwartego świadka testamentu ustnego) nie wywołuje nieważności testamentu.³⁹

³⁹ Por. orzeczenie SN z dn. 10.IX.1957 r., I CR 510/57, OSPiKA z 1959 r., poz. 5.